

Το ζήτημα του τέλους του καπιταλισμού

Με την είσοδο στο 2009, επιβεβαιώνεται η μη αντιστάσιμη δέσμευση της παγκόσμιας οικονομίας στην οδό μίας προαναγγεληθείσας ύφεσης, τουλάχιστον ισάξιας με εκείνη του 1929. Επί του παρόντος, τα θύματα δεν είναι μόνον οι απλοί πεζικάριοι, αλλά και οι στρατηγοί της μέχρι πρόσφατα θριαμβευούσας οικονομίας: Bear Sterns, Merill Lynch, Lehman Brothers, Fannie Mae, Freddie Mac, Wachovia, Washington Mutual, AIG, Countrywide, Fortis, Hypo, οι πλείστες των βρετανικών και ισλανδικών τραπεζών. Τα άλλοτε «κοσμήματα» της Γουόλ Στρίτ, που μέχρι πρόσφατα εθεωρούντο υποδειγματικά και άτρωτα. Ο απελθών Αμερικανός υπουργός Οικονομικών Χένρυ Πώλσον ομολόγησε στους Φαινάνσιαλ Τάιμς: «Δεν είχαμε φαντασθεί το μέγεθος του κακού, δεν ήμαστε προετοιμασμένοι για κάτι τέτοιο, δεν διαθέταμε κανένα μέσο για την αντιμετώπιση παρόμοιας κατάστασης».

Πώς αντιδρούν οι οικονομολόγοι στην επερχόμενη παγκόσμια οικονομική κατολίσθηση; Οι πλείστοι εξ αυτών αναλώνονται στην αναζήτηση των ιστορικών αιτίων της, ενώ επιβεβαιώνεται ότι όχι μόνον δεν ήσαν σε θέση να την προβλέψουν και να την προλάβουν, αλλά ούτε και εκ των υστέρων να συμφωνήσουν σε κάποια μέθοδο αποτελεσματικής αντιμετώπισής της για την έξοδο από αυτήν. Δεν είναι λίγοι αυτοί που ενοχοποιούν την εμφάνιση των χρηματιστηριακών παραγώγων, ως «μέσων μαζικής καταστροφής», σύμφωνα με την διατύπωση του Γουώρεν Μπάφετ. Οπωσδήποτε, σε προνομιακή στοχοποίηση βρίσκονται τα αμερικανικά στεγαστικά δάνεια υψηλού κινδύνου. Κι ακόμη, αρκετοί μνημονεύουν την διεθνή κερδοσκοπία στο πετρέλαιο, στα τρόφιμα, στις πρώτες ύλες, ως αιτία

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

για τις τρέχουσες δυσμενείς εξελίξεις. Όμως, για να χρησιμοποιήσουμε την γλώσσα του Γάλλου ιστορικού Φερνάν Μπρωντέλ, όλα αυτά τα ζητήματα δεν αποτελούν παρά «την σκόνη των ιστορικών γεγονότων». Η ουσία είναι ότι συμπίπτουν σήμερα οι μεσοπρόθεσμες κυκλικές διακυμάνσεις της οικονομίας με τις μακροχρονιότερες και διαπιστώνεται ότι ουδείς ήταν σε θέση να τις προβλέψει ούτε καν εκ των υστέρων να τις αντιμετωπίσει. Με την ραγδαία επιδείνωση της υφεσιακής διαδικασίας, επιβεβαιώνεται ότι τόσο η οικονομία στο σύνολό της όσο και τα επιμέρους στοιχεία και μονάδες της ευρίσκοντο ήδη προ πολλού σε νοσηρή και επιδεινούμενη κατάσταση και μόνον η «φυγή προς τα εμπρός» επέτρεπε να δίδεται η απατηλή εντύπωση ενός επιτυχημένου οικονομικού υποδείγματος. Η περίπτωση του Αμερικανού κερδοσκόπου Μπερνάρ Μείντοφ, πρώην προέδρου του Χρηματιστηρίου Τεχνολογικών Αξιών της Νέας Υόρκης, δεν είναι μεμονωμένη, αλλά αποβαίνει εμβληματική για το σύνολο της επίπλαστης ευημερίας που σήμερα κλονίζεται.

Όπως σημειώνει ο νομπελίστας Πωλ Κρούγκμαν, ακόμη και μέχρι την παραμονή της ύφεσης, υπετίθετο ότι είχε αποκλειστεί το ενδεχόμενο παρόμοιας ανάφλεξης και οπισθοδρόμησης¹. Επί σειρά ετών, οι πλείστοι των οικονομολόγων πίστευαν ότι μείζων ύφεση παρόμοια με εκείνη του 1929 δεν επρόκειτο πλέον να εμφανιστεί, αλλά και αν εμφανιζόταν, θα μπορούσε πολύ εύκολα ν' αντιμετωπισθεί. Το 2003, ο αλαζονικά φιλελεύθερος Ρόμπερτ Λουκάς, από το Πανεπιστήμιο του Σικάγου, πρόεδρος της Αμερικανικής Εταιρείας Οικονομολόγων, διαβεβαίωνε ότι «το κεντρικό πρόβλημα της πρόληψης των κρίσεων είχε πλέον επιλυθεί οριστικά και μάλιστα για αρκετές δεκαετίες του μέλλοντος». Ομοίως, όπως σημειώνει ο Αμερικανός νομπελίστας, ο Μίλτον Φρίντμαν είχε πείσει πολλούς οικονομολόγους ότι η Αμερικανική Κεντρική Τράπεζα FED έφερε την ευθύνη για τις δυσμενείς εξελίξεις, εφόσον θα μπορούσε να έχει προλάβει την Μεγάλη Ύφεση του 1929, εάν είχε προμηθεύσει επαρκή ρευστότητα στην οικονομία, δηλαδή εάν είχε αποφύγει την δραματική συρρίκνωση της προσφοράς χρήματος, που επιβλήθηκε επί της προεδρίας Χέρμπερτ Χούβερ (1928-1932). Ακόμη και ο σημερινός πρόεδρος της FED Μπεν Μπερνάνκι είχε παρουσιάσει την πασίγνωστη «απολογία» του οργανισμού του απέναντι στον Φρίντμαν: «Έχετε δίκαιο. Η FED το διέπραξε και σας ζητάμε συγγνώμη. Όμως, χάρη στις υποδείξεις σας, δεν θα το επαναλάβουμε». Παρ' όλα αυτά, ποια είναι η σημερινή κατάσταση; Υπό την προεδρία του Μπερνάνκι, η αμερικανική FED, ακολουθούμενη από τις κεντρικές τράπεζες των άλλων χωρών, εφαρμόζοντας ανελλιπώς τις ιδέες του Φρίντμαν, αυξάνει όσο πότε άλλοτε την προσφορά χρήματος για την διάσωση των πυλώνων του χρηματοπιστωτικού συστήματος, παρ' όλο που οι χορηγήσεις πιστώσεων προς τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά παραμένουν ανεπαρκείς και συρρικνούμενες και η συνολική οικονομία εκτεθειμένη σε ελεύθερη πτώση.

1. Paul Krugman, "Fighting Off Depression", New York Times 5 Ιανουαρίου 2009.

Η ιδέα της νομισματικής διαχείρισης της οικονομίας προέκυψε μεταξύ των φιλελεύθερων οικονομολόγων σε αντίδραση απέναντι στον Τζων Μέυναρτ Κέυνς, ο οποίος υποστήριζε ότι σε περίοδο οικονομικής ύφεσης, η νομισματική πολιτική αποβαίνει αναποτελεσματική και ότι επιβάλλεται δημοσιονομική παρέμβαση στην οικονομία, δηλαδή μεγάλης κλίμακος δημοσιές δαπάνες και δημόσιο έλλειμμα, με άμεσο κεντρικό στόχο την καταπολέμηση της υψηλής ανεργίας και την διάσωση του επίπεδου απασχόλησης. Κατά την δεκαετία 1920-1930, επικεφαλής της αντικειϋνσιανής αντίδρασης βρέθηκε ο Βρετανός Ραλφ Χώτρεϋ (1879-1975), ο οποίος υποστήριζε την καθαρά νομισματική εξήγηση των οικονομικών κρίσεων: αιτία των οικονομικών κρίσεων είναι πάντοτε οι διακυμάνσεις στην προσφορά χρήματος². Η ιδέα της ανάκαμψης μέσω δημοσιονομικού ελλείμματος και δημόσιων επενδύσεων εθεωρείτο επικίνδυνη, στο μέτρο που θα οδηγούσε σε άχρηστες επενδύσεις και στη δημιουργία εσφαλμένης και ψευδεπίγραφης απασχόλησης, που δεν θα αντιστοιχούσε στις πραγματικές ικανότητες των ανέργων. Αυτή η πολιτική, ετόνιζε ο Χώτρεϋ, δεν καταπολεμά πραγματικά την ανεργία, αλλά ουσιαστικά την επαυξάνει, όπως επίσης δεν μειώνει τον πληθωρισμό, αλλά τον ανεβάζει τελικά σε ανώτερα επίπεδα. Στις αυτές ιδέες επρόκειτο να κινηθούν οι διάδοχοί του Χώτρεϋ, Χάγιεκ και Φρίντμαν, όπως και η λεγόμενη «Σχολή του Σικάγου», η οποία, αφού κυριάρχησε κατά τις τρεις πρόσφατες δεκαετίες, έχει σήμερα περιέλθει σε βαθιά αμηχανία.

Με την σημερινή ύφεση χρεωκοπεί το υπόδειγμα του νομισματικού ελέγχου της οικονομίας, που είχε επιβληθεί από τις αρχές της δεκαετίας του 1980-1990. Τόσο η Θάτσερ όσο και ο Ρήγκαν είχαν περιορίσει δραστικά την προσφορά χρήματος, την οποία εστιγμάτιζαν ως αιτία όχι μόνον του πληθωρισμού, αλλά και όλων των οικονομικών «παραμορφώσεων»: αντιπαραγωγική κατανομή των επενδύσεων, δημιουργία μη ανταγωνιστικών θέσεων εργασίας. Όμως, παρά την συρρίκνωση της επίσημης νομισματικής κυκλοφορίας, η οικονομία δεν δαμάστηκε από την έλλειψη ρευστότητας. Οι απελευθερώσεις και απορυθμίσεις που ακολούθησαν, επέτρεψαν την ανάδειξη «χρηματοπιστωτικών καινοτομιών», δηλαδή ανεπίσημων μορφών νέας πρόσθετης ρευστότητας, οι οποίες ξεπέρασαν σε όγκο τις προηγούμενες, φθάνοντας σε ύψη ανεξέλεγκτα και περισσότερο επικίνδυνα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της επετηρίδος Annual Factbook, που εκδίδεται από την αμερικανική Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών, το σύνολο των συσσωρευμένων πιστώσεων σε σχέση με το εθνικό εισόδημα είχε ανέλθει στα τέλη του 2007 σε 190% στη Βρετανία, 126% στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 125% στην Ελλάδα, 102% στις ΗΠΑ, 220% στην Ισπανία, 160% στη Γαλλία, 153% στη Γερμανία, 146% στην Ιταλία. Αυτό σημαίνει όχι μόνον ότι η μονεταριστική πολιτική απέτυχε να ελέγξει την πραγματική ποσότητα των μέσων πληρωμών, αλλά και ότι κατά την περίοδο της απόλυτης κυριαρχίας της πραγματοποιήθηκε η μέγιστη

2. Ralph Hawtrey, *The Art of Central Banking*, 1932.

αύξηση των μέσων νομισματικής κυκλοφορίας, με κύρια οχήματα τα χρηματοπιστωτικά παράγωγα, τις πολλαπλές πιστώσεις και μοχλεύσεις, τον υπερδανεισμό. Πρόκειται για την εμφάνιση του φαινομένου που ονομάστηκε ήδη από την δεκαετία 1980-1990 «δανειστική οικονομία», σε υποκατάσταση της «χρηματοδοτικής οικονομίας». Οι ποσοτικοί έλεγχοι στην επίσημη προσφορά χρήματος από τις αρχές αύξησαν την ταχύτητα κυκλοφορίας του, όπως επίσης τις ισοδύναμες μορφές, τις πιστώσεις, παράγωγα, μοχλεύσεις και υπερδανεισμό, ώστε, σε τελική ανάλυση, ο μονεταρισμός στην πράξη όχι μόνον απεδείχθη ανεδαφικός, αλλά και υπεύθυνος για την ευθραυστοποίηση της οικονομίας, λόγω της πυραμιδοειδούς δομής των πολλαπλών δανείων, της τιτλοποίησης των πιστώσεων και τελικά της υπερχρέωσης του συνόλου των οικονομικών συντελεστών έναντι των πραγματικά παραγόμενων εισοδημάτων.

Από το καλοκαίρι του 2007, ήλθε στο φως το πρόβλημα της δραματικής υπερχρέωσης όλων ανεξαιρέτως των συντελεστών της οικονομίας σε σχέση με τα εισοδήματά τους, τόσο στις ΗΠΑ όσο και στη Βρετανία, αλλά και στην ηπειρωτική Ευρώπη και ιδίως στην Ελλάδα. Εκτός από τον κρατικό δανεισμό, που έχει υπερβεί κάθε προηγούμενη επίδοση στην ιστορία, υπάρχει και ο ιδιωτικός δανεισμός, που ήδη υπερβαίνει το 300% του αμερικανικού εθνικού εισοδήματος. Άδοξη κατάρρευση του οικονομικού υποδείγματος που προβαλλόταν ως «μοναδικό» και «ενάρετο» έναντι του υπόλοιπου κόσμου.

Παρόμοια κατάρρευση μέσα σε γενικευμένη υπερχρέωση όλων των συντελεστών επιβεβαιώνεται και για το δεύτερο «μοναδικό» και «ενάρετο» οικονομικό υπόδειγμα, το βρετανικό, παρά τις αυθεντικές περγαμηνές από την εποχή της κύριας Θάτσερ. Σε πρόσφατο άρθρο τους, οι Τάιμς του Λονδίνου διαπιστώνουν έντρομοι ότι το συνολικό χρέος των βρετανικών επιχειρήσεων, των καταναλωτών και του δημοσίου υπερβαίνει το 300% του βρετανικού εθνικού εισοδήματος³. «Σε τελική ανάλυση, διευκρινίζει η εφημερίδα, κατά την τελευταία δεκαετία, αυτό που κάναμε δεν ήταν παρά να δανειζόμαστε, να δανειζόμαστε και να δανειζόμαστε διαρκώς ακόμη περισσότερο». Το εξωτερικό χρέος των βρετανικών τραπεζών από 1.100 δισεκατομμύρια λίρες το 1997, ανήλθε σε 4.400 δισεκατομμύρια το 2008. Το έλλειμμα εγχώριας αποταμίευσης στη Βρετανία είναι σήμερα ακόμη μεγαλύτερο και από εκείνο των ΗΠΑ. «Για να μιλήσουμε ωμά, υπογραμμίζει ο Βρετανός αρθρογράφος, η ευημερία μας βασίστηκε στην εξαθλίωση των Κινέζων εργαζόμενων, οι οποίοι φυτοζωούν, υπό τον καταναγκασμό να «αποταμιεύουν» ένα τεράστιο μέρος του εθνικού εισοδήματός τους και με αυτό να χρηματοδοτούν μέσω δανεισμού την αμερικανική και βρετανική ευημερία».

Μία βασική αιτία της σημερινής οικονομικής κρίσης είναι η διεθνής ανισορροπία, που εκφράζεται με την υπεραποταμίευση στην Ανατολή, την υπερχρέωση και τον υπερκαταναλωτισμό στη Δύση. Σύμφωνα με τον Ζου Ξιαοσουάν, διοικη-

3. Βλ. The Times, 9 Δεκεμβρίου 2008.

τή της Κινεζικής Κεντρικής Τράπεζας, θα πρέπει στο εξής η Δύση να μειώσει την κατανάλωσή της και ν' αυξήσει την αποταμίευσή της, ώστε να μειώσει τα ελλείμματα του ισοζυγίου πληρωμών της για να δανείζεται λιγότερο από την Ανατολή. Αυτό συνεπάγεται συρρίκνωση του επιπέδου ευημερίας στις δυτικές οικονομίες. Άραγε κάτι τέτοιο είναι ρεαλιστικό και εφικτό; Και πόση άραγε θα πρέπει να είναι η απαιτούμενη μείωση ευημερίας, ώστε οι δυτικές οικονομίες να επαναλειτουργήσουν;

Όπως έχει δείξει από το 1933 ο Έρβιν Φίσερ, ο υπερδανεισμός αποτελεί την «τέλεια παγίδα», για το σύνολο των οικονομικών θεωριών και Σχολών: όταν αρχίσει η ύφεση, οι τιμές φθίνουν και τα εισοδήματα μειώνονται, ενώ τα χρέη παραμένουν σταθερά και συνεπώς επιβαρύνονται ως ποσοστό των εισοδημάτων, ώστε η αποπληρωμή τους αποβαίνει δυσχερέστερη, εάν όχι αδύνατη⁴. Όταν οι οφειλέτριες επιχειρήσεις και τράπεζες αδυνατούν ν' αποπληρώσουν τα χρέη τους με βάση τα συρρικνούμενα εισοδήματά τους, τότε καταφεύγουν στην εκποίηση περιουσιακών στοιχείων τους, πράγμα που ισχύει επίσης για τα νοικοκυριά και το δημόσιο και συνεπώς για ολόκληρη την οικονομία: σήμερα η οικονομία «τρώει τις σάρκες της» προκειμένου ν' αποπληρώσει χρέη που δημιούργησε η ίδια κατά την προηγούμενη περίοδο.

Η πτωτική πορεία της οικονομίας οδηγεί την αγορά των δανείων σε κατάρρευση, στο μέτρο που δεν υπάρχουν πλέον «φερέγγυοι» οφειλέτες. Όμως, όσο συνεχίζεται η πτώση τιμών των ακίνητων, των μετοχών, των πρώτων υλών, των ενεργειακών προϊόντων και των περιουσιακών στοιχείων, δεν αναμένεται ανάκαμψη της προσφοράς δανείων. Η επανεκκίνηση της πιστωτικής λειτουργίας και συνεπώς η έξοδος από την ύφεση και η ανάκαμψη της οικονομίας δεν θ' αρχίσουν πραγματικά παρά μόνον όταν η πτώση τιμών και το φαινόμενο του αντιπληθωρισμού (deflation), που μόλις άρχισε, εξαντλήσει την πτωτική δυναμική του. Επί του παρόντος, οι ενδείξεις δείχνουν ότι η καθοδική πορεία της οικονομίας συνεχίζεται σε όλες τις δυτικές χώρες και μάλιστα, η πτώση είναι τόσο μεγαλύτερη όσο μεγαλύτερος ήταν για κάθε οικονομία ο βαθμός του υπερδανεισμού της σε σχέση με το εθνικό της εισόδημα.

Σύμφωνα με τον Αμερικανό Νούριελ Ρουμπίνι, από το Πανεπιστήμιο Νέας Υόρκης, κατά το έτος 2009, η αμερικανική οικονομία θα εισέλθει στη χειρότερη ύφεση της τελευταίας 50ετίας. Η ύφεση αποδίδεται στο τεράστιο μέγεθος της πιστωτικής φούσκας που είχε σχηματιστεί, ιδίως κατά την τελευταία δεκαετία. Σήμερα, η φούσκα έχει σπάσει και ξεφουσκώνει, υποχρεώνοντας την οικονομία σε απότομη αναγκαστική προσγείωση. Λόγω της προηγούμενης γενίκευσης του αμερικανικού υποδείγματος σε ολόκληρο τον πλανήτη, η σημερινή ύφεση λαμβάνει μοιραία παγκόσμιες διαστάσεις. Ο ρυθμός της αμερικανικής οικονομίας προβλέπεται αρνητικός μέχρι τα τέλη του 2009, ενώ της παγκόσμιας θα παραμείνει

4. Βλ. I. Fisher, *The Debt-Deflation Theory*, *Economica* (1933).

περίπου μηδενικός, με αποτέλεσμα ότι θα πραγματοποιηθούν παύσεις πληρωμών, χρεωκοπίες και η παγκόσμια ανεργία θ' ανέλθει ακόμη περισσότερο.

Σύμφωνα με τον Ρόμπερτ Σίλερ, από το Πανεπιστήμιο Γέηλ, υπάρχουν σήμερα πολλές ομοιότητες με την περίοδο που προηγήθηκε της Μεγάλης Ύφεσης του 1930. Οι διακυμάνσεις των σημερινών χρηματιστηριακών μεταπτώσεων παραμένουν οξύτερες και δεν συγκρίνονται παρά μόνον με εκείνες της δεκαετίας 1920-1930. Δεύτερον, συνεχίζεται και βαθαίνει η κρίση των στεγαστικών δανείων, όπως και κατά το 1930. Τρίτον, τα μηδενικά επιτόκια της Κεντρικής Τράπεζας και η συναφής «παγίδα ρευστότητας», δηλαδή η αδυναμία επανεκκίνησης της οικονομικής διαδικασίας, που διαπιστώνεται σήμερα, όπως και κατά το 1930. Η οικονομία αποβαίνει σήμερα ευάλωτη, στο μέτρο που το κεφάλαιο της εμπιστοσύνης έχει βαθύτατα κλονιστεί και αυτό είναι το δυσκολότερο πράγμα που μπορεί ν' αποκατασταθεί.

Έπειτα από μία περίοδο φαινομενικής και επίπλαστης ευημερίας, που βασίστηκε στις εισοδηματικές ανισότητες και στον υπερδανεισμό, η οικονομία ξεφουσκώνει και επιστρέφει στα ανεπίλυτα προβλήματα του 1970-1980, από τα οποία, παρά τις διακηρύξεις των ιδεολόγων του νεοσυντηρητισμού, αποκαλύπτεται σήμερα ότι δεν είχε ποτέ κατορθώσει ν' απομακρυνθεί. Η αποτυχία του νεοφιλελευθερισμού και του μονεταρισμού σήμερα δεν αποτελεί πλέον θεωρητικό ζήτημα, αλλά προκύπτει από τον απολογισμό των τριών τελευταίων δεκαετιών.

Ενώ ο Κέυνς δεν συνιστούσε την προσφυγή στον δανεισμό, παρά μόνον με την προϋπόθεση εξασφαλισμένου πολλαπλασιαστικού αποτελέσματος στο προϊόν και στο εισόδημα, οι άνθρωποι του Σικάγου ανέχθηκαν, ενεθάρρυναν ή επέτρεψαν τον δανεισμό ακόμη και με υποπολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα, παραμένοντας πεπεισμένοι ότι ο ποσοτικός έλεγχος της επίσημης νομισματικής κυκλοφορίας ήταν αρκετός για να διασφαλίσει τις «άριστες» και «ενάρετες» επιλογές στην οικονομία. Βεβαίως, ο δανεισμός δεν αποτελεί κάτι το κατ' ανάγκην κακό, υπό τον όρον όμως ότι με αυτόν το εισόδημα αυξάνεται ταχύτερα. Εάν παρ' όλα αυτά συμβαίνει το αντίθετο, δηλαδή ο δανεισμός αυξάνεται ταχύτερα από το εισόδημα, τότε είναι προφανές ότι το οικονομικό σύστημα νοσεί, δεν είναι διατηρήσιμο και φέρει ημερομηνία λήξεως. Αυτό ακριβώς συνέβη στην αμερικανική οικονομία και η κατανάλωση, αντί να περιοριστεί, με τον μονεταρισμό, αυξήθηκε όσο ποτέ άλλοτε, ακόμη και υπό συνθήκες αρνητικής μεταβολής του εισοδήματος. Παρεμφερής ήταν η εξέλιξη κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες στις ευρωπαϊκές οικονομίες και ιδίως στην Ελλάδα. Παρ' όλο που αυξήθηκε ο αριθμός των φτωχών, των κοινωνικά αποκλεισμένων και των υποκαταναλωτών, εντούτοις στο σύνολο ο υπερκαταναλωτισμός των υπόλοιπων κοινωνικών ομάδων διογκώθηκε όσο ποτέ άλλοτε, χρηματοδοτούμενος με πιστώσεις και δανεισμό που «έτρεχαν» με ρυθμό ανώτερο από εκείνον του εισοδήματος.

Σήμερα, οι κυβερνήσεις των ανεπτυγμένων οικονομιών περιορίζονται στο να στηρίζουν με βαρύ τίμημα το τραπεζικό και χρηματοπιστωτικό σύστημα. Μόνοι ο νεοεκλεγείς Ομπάμα διατυπώνει παράλληλο πρόγραμμα ανάκαμψης της οικο-

νομίας επικεντρωμένο στην δημιουργία 3,5 εκατομμυρίων νέων θέσεων εργασίας με δημόσιο χρήμα. Στο σχέδιο αυτό αντιτίθενται ομόφωνα και με κάθε τρόπο οι Ρεπουμπλικάνοι, οι οποίοι παραμένουν οπαδοί της νομισματικής χειραγώγησης της οικονομίας. Αξιώνουν ήδη από τον νεοεκλεγέντα πρόεδρο ν' αποδεικνύει εκ των πρότερων για κάθε μέτρο που προτείνει ότι το όφελος θα είναι ανώτερο του κόστους του, πράγμα που ουδέποτε αξίωσαν από τον πρόεδρο Μπους για το σύνολο των πολυπληθών φοροαπαλλαγών που εισηγήθηκε και έθεσε σε εφαρμογή κατά τις δύο θητείες του. Όμως, αυτό δεν θα είναι και το δυσκολότερο στην προαναγγελλόμενη πολιτική του νέου προέδρου, όπως παρατηρεί ο Κρούγκμαν: Σύμφωνα με τον Κέυνς, η αναγκαία διάχυση χρήματος στην οικονομία συναντά λιγότερες αντιδράσεις από ό,τι τα προγράμματα δημόσιων επενδύσεων, τα οποία, επειδή οφείλουν να μην είναι σπάταλα, συνηθίζεται να κρίνονται με αυστηρά επιχειρησιακά κριτήρια. Όμως, παρασιωπάται έτσι ότι δεν υπάρχει πραγματικά εναλλακτικό σενάριο από πλευράς των Ρεπουμπλικάνων: Η κρατική ώθηση στην οικονομία, που προαναγγέλλει ο Ομπάμα, στην συγκεκριμένη περίπτωση, με αύξηση της δημόσιας δαπάνης και των ελλειμμάτων του δημοσίου θα προσφέρει απασχόληση σε εκατομμύρια πολιτών, που σε διαφορετική περίπτωση θα παρέμεναν άνεργοι και θα αξιοποιήσει χρήμα, το οποίο σε διαφορετική περίπτωση θα παρέμενε αχρησιμοποίητο, ώστε με αυτό τον τρόπο να εξασφαλιστεί πρόσθετο ωφέλιμο προϊόν και εισόδημα. Η αλήθεια, ετόνιζε ο Όσκαρ Ουάιλντ, «σπανίως είναι καθαρή και ποτέ απλή». Η επιλογή κάποιας πολιτικής συνεπάγεται και αποδοχή των συνεπειών της. Αυτό τουλάχιστον θα πρέπει να γίνει σαφές.

Η σοβαρότητα της τρέχουσας οικονομικής κρίσης εκτιμάται όχι μόνον από το μέγεθος των οικονομικών δεικτών που διακυβεύονται, αλλά ακόμη περισσότερο από την καταλυτική αβεβαιότητα όσον αφορά στην κατεύθυνση και το μέλλον του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Η παρατεινόμενη και επεκτεινόμενη ύφεση πλήττει σήμερα έναν αυξανόμενο αριθμό χωρών, τροφοδοτώντας αισθήματα όχι μόνον χρηματιστικού πανικού, αλλά και σύγχυσης όσον αφορά το μέλλον. Όταν η αβεβαιότητα επικρατεί όσον αφορά στην απόκτηση βασικών αγαθών - κατοικία, τροφή, αυτοκίνητο - το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας αποβαίνει μετέωρο⁵.

Ανάμεσα στις ΗΠΑ και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι διαφορές όσον αφορά στην αντιμετώπιση της κρίσης αποβαίνουν πλέον ευδιάκριτες, όμως αυτό δεν ευνοεί την διεθνή σταθερότητα, αλλ' ενισχύει την αστάθεια, ένταση και αβεβαιότητα: Η υπερατλαντική πλευρά διαθέτει άνω του 7% του ΑΕΠ για την αποτροπή της ύφεσης, μη διστάζοντας να προσφεύγει στο δημοσιονομικό όπλο, μέσω ομοσπονδιακών ελλειμμάτων, προς δημιουργία 3,5 εκατομμυρίων νέων θέσεων εργασίας, ενώ παράλληλα η ευρωπαϊκή πλευρά περιορίζεται στη διάθεση

5. Βλ. Jeffrey Sachs, "A Sustainable Recovery", Project Syndicate, Νοέμβριος 2008.

μόνον 1,2% του ΑΕΠ, διατηρώντας την επιτήρηση επί των δημόσιων ελλειμμάτων και καταγράφοντας μειωμένη ευαισθησία στο ζήτημα της ανεργίας, που συνεχίζει παρ' όλα αυτά την μη-αντιστάσιμη ανοδική πορεία της σε όλες ανεξαιρέτως τις χώρες της Ευρωζώνης. Στις ΗΠΑ είναι ήδη αποδεκτή η ιδέα ότι έληξε ο κύκλος του φιλελευθερισμού, με επαναφορά και νομιμοποίηση των δημοσιονομικών παρεμβάσεων και κρατικών ρυθμίσεων, ενώ στη γηραιά ήπειρο οι κρατικές ρυθμίσεις περιορίζονται επί του παρόντος στο νομισματο-πιστωτικό πεδίο και συνεχίζουν ν' αποδίδουν προτεραιότητα στις λεγόμενες «διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις», δηλαδή τις απορρυθμίσεις από τις όποιες προήλθε η σημερινή κρίση.

Ακόμη και στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντί σύγκλισης απέναντι στην κρίση, επικρατεί αύξουσα απόκλιση και ένταση. Τα κρατικά ομόλογα στο ευρώ, αποδίδουν ανώτερο επιτόκιο, εάν εκδίδονται από χώρες με υψηλό δημόσιο χρέος και δημοσιονομικό έλλειμμα - όπως Ιταλία, Ελλάδα, Ιρλανδία, Αυστρία, Βέλγιο - και κατώτερο σε χώρες με χαμηλότερο δανεισμό και έλλειμμα, όπως η Γερμανία. Η ένταση στις ευρωπαϊκές κεφαλαιαγορές, αντί να μειώνεται, οξύνεται και αυτό κάνει περισσότερο αισθητό το έλλειμμα ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης και κοινής δημοσιονομικής πολιτικής. Κι όμως, η ανάγκη κοινής αντιμετώπισης της κρίσης θα ήταν μία άριστη ευκαιρία για περαιτέρω σύσφιξη και εμβάθυνση των σχέσεων μεταξύ των χωρών εταίρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ανησυχία για το ευρωπαϊκό μέλλον μετατρέπεται σε αρνητική πρόβλεψη, εάν ληφθεί υπόψη ότι η κύρια αντίδραση στην από κοινού αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης προέρχεται κατά βάση από την Γερμανία, που απορρίπτει κάθε ευρωπαϊκό συντονισμό, στο μέτρο που φοβάται ότι, σε κάθε περίπτωση, σε αυτήν θα επιρριφθεί το μέγιστο κόστος της ευρωπαϊκής ανάκαμψης. Διατηρείται έτσι μέχρι σήμερα κάτι «νοσηρό» στο ευρωπαϊκό βασίλειο και ουδείς είναι σε θέση να προβλέψει εάν αυτό θα ξεπεραστεί στο ορατό μέλλον ή θα επιδεινωθεί, τουλάχιστον όσον αφορά στο πρόβλημα σταθερότητας και συνοχής του ευρωπαϊκού χώρου. Ας προστεθεί σε αυτό και ότι οι Αρχές των Βρυξελλών, υπό την ηγεσία του προέδρου Μπαρόζο, συνεπικουρούμενου από τους επιτρόπους Κροές και Αλμούνια, δεν παύουν να στιγματίζουν κάθε εθνική κυβερνητική δαπάνη προς στήριξη εθνικών επιχειρήσεων ως «παραβίαση» των αρχών του ελεύθερου συναγωνισμού.

Και μόνον η απόκλιση επιτοκίων μεταξύ ΕΕ και ΗΠΑ είναι σε θέση να υπονομεύει από ευρωπαϊκής πλευράς τις αμερικανικές προσπάθειες για οικονομική ανάκαμψη: Οι ενέσεις φθηνού χρήματος στις οποίες προβαίνει μαζικά η Αμερική κινδυνεύουν να απορροφώνται από την ευρωπαϊκή πλευρά, ενόσω τα ευρωπαϊκά επιτόκια παραμένουν ανώτερα από τα αμερικανικά. Χωρίς βέβαια αυτό να εγγυάται διόλου ότι το αμερικανικό χρήμα αξιοποιείται σε ευρωπαϊκές επενδύσεις, δεδομένου ότι το κίνητρο των χρηματικών μετακινήσεων, εκροών και εισροών, παραμένει αυστηρά νομισματικό, χωρίς αναγκαστική επίπτωση στο επίπεδο λειτουργίας της ευρωπαϊκής οικονομίας. Παρόμοια ένταση σημειώνεται

στις ευρωπαϊκές κεφαλαιαγορές λόγω της μοιραίας απόκλισης επιτοκίων μεταξύ των χωρών μελών: το χρήμα συγκεντρώνεται εκεί όπου ήδη πλεονάζει και απομακρύνεται από εκεί όπου υπάρχει πραγματικά ανάγκη.

Στην Ανατολή, οι μέχρι πρόσφατα αναδυόμενες οικονομίες βλέπουν την πορεία τους να επιβραδύνεται και δεν παύουν να εισπράττουν όλο και πιο αρνητικές συνέπειες από την διεθνή κρίση. Το ινδικό νόμισμα, τα ρωσικά κρατικά ομόλογα και το κινεζικό χρηματιστήριο της Σαγκάης, που μέχρι πρόσφατα παρουσίαζοντο ως νέοι «δράκοντες» και «τίγρεις» της διεθνούς οικονομίας, έχουν επί του παρόντος γονατίσει και οι πραγματικές αποδόσεις των χρεωγράφων τους έχουν ήδη αποβεί αρνητικές.

Στο διάστημα της τελευταίας 7ετίας, 2001-2008, ο παγκόσμιος δανεισμός από 58%, αυξήθηκε σε 120% του παγκόσμιου ΑΕΠ. Αυτό δείχνει ότι ολόκληρο το υπόδειγμα της παγκόσμιας οικονομίας της αντίστοιχης περιόδου ήταν νοσηρό, εφόσον δεν βασίστηκε στην παραγωγικότητα και στην ταχύτερη δημιουργία νέου προϊόντος, αλλά στην ταχύτερη επέκταση του δανεισμού και στην υπερχρέωση, με συνέπεια την σημερινή γενικευμένη ευθραυστότητα και αποσταθεροποίηση. Ο κύκλος απαξίωσης όλων των στοιχείων ενεργητικού των επιχειρήσεων δεν κάνει διακρίσεις ανάμεσα σε δυτικές και ανατολικές χώρες, ούτε ανάμεσα σε «ώριμες» και «αναδυόμενες» οικονομίες. Για το «αμάρτημα» του υπερδανεισμού όλοι σήμερα πληρώνουν τις συνέπειες με την γενικευμένη κρίση εμπιστοσύνης.

Η πρόσφατη σφαγή στη Βομβάη επέτεινε το έλλειμμα εμπιστοσύνης και το χρηματιστήριο της κεντρικής αυτής χρηματιστικής πόλης κινείται σήμερα σε επίπεδα κατά 60% κατώτερα από τις πρόσφατες ανώτατες επιδόσεις του. Σημειώνεται ήδη επιταχυνόμενη έξοδος ξένων κεφαλαίων από την χώρα με μοιραία επιβράδυνση της οικονομίας και αναπόφευκτη διόγκωση των δημόσιων ελλειμμάτων μέχρι 8% του ΑΕΠ της Ινδικής Ένωσης. Εάν αυτό οδηγήσει σε περαιτέρω περικοπή των δημόσιων δαπανών, τότε θα αναμένεται το τέλος του «ινδικού θαύματος». Όμως, η ανατροπή της οικονομικής πορείας μπορεί να οδηγήσει και σε πολιτική ανατροπή με την άνοδο στην κυβέρνηση του ινδουιστή ηγέτη Ναρέντρα Μόντι και του κόμματος BJP, το οποίο δεν διστάζει να εισάγει στην πολιτική διαπραγμάτευση την πυρηνική ισχύ της χώρας έναντι του Πακιστάν, που διαθέτει επίσης παρόμοιο όπλο.

Στην Κίνα, η αναμενόμενη μείωση της ανάπτυξης κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες προκαλεί ήδη έλλειμμα θέσεων εργασίας για 20 εκατομμύρια άτομων, που προέρχονται από τις επαρχίες του εσωτερικού. Η επιστροφή των νέων ανέργων στις επαρχίες τους οδηγεί σε τοπικές εξεγέρσεις, που πνίγονται στο αίμα από τους ηγέτες του Πεκίνου. Οι τελευταίοι πιστεύουν αδιατάρακτα στην ιστορική αποστολή της Κίνας και στην μοιραία εξάρτηση που έχει από αυτήν ο δυτικός καπιταλισμός. Όμως, η ιστορική αποστολή δεν αρκεί. Απαιτούνται επίσης προϋποθέσεις, όπως οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης και οι μαζικές επενδύσεις σε κλάδους που συμπαρασύρουν την γενικότερη ανάπτυξη της χώρας, χωρίς επιδείνωση των σχέσεων με τους διεθνείς εταίρους της. Διαπιστώνεται σήμερα ότι η Κίνα

έχει ευνοήσει αποκλειστικά τις επενδύσεις στους εξαγωγικούς τομείς με χαμηλή προστιθέμενη αξία για την κατάκτηση αγορών στις ΗΠΑ και στην ΕΕ. Με την ραγδαία γήρανση του κινεζικού πληθυσμού, σημειώνεται επίσης σοβαρή μείωση του μεριδίου των μισθών στο ΑΕΠ: από 52% το 1999 σε 40% το 2008. Το κινεζικό υπόδειγμα έχει οδηγηθεί σε καταστροφική στρέβλωση της οικονομίας, χάνοντας ταυτόχρονα την δυνατότητα υποστήριξης από τα λαϊκά στρώματα. Ακόμη χειρότερα, οι οικονομικές αποτυχίες αποτελειώνουν την δυνατότητα ιδεολογικού ελέγχου της κινεζικής κοινωνίας από το κομμουνιστικό κόμμα. Όσο οι ρυθμοί της οικονομίας επιβραδύνονται, τόσο ο έλεγχος της κοινωνίας από το κόμμα αποβαίνει αναποτελεσματικός και τόσο περισσότερο αναζητείται πολιτικό αντιστάθμισμα σε άλλα πεδία. Ήδη η Ιαπωνία παραπονείται ότι κινεζικά πολεμικά υποβρύχια κάνουν εμφάνιση στα χωρικά της ύδατα. Το αυτό συμβαίνει και με την Ταϊβάν. Σε περίπτωση τοπικής εμπλοκής, της οποίας οι πιθανότητες αυξάνονται με την οικονομική ύφεση, ποια θα ήταν η στάση της Δύσης;

Η ιστορία διδάσκει ότι κατά την στιγμή της οικονομικής κρίσης, οι χώρες βυθίζονται στην ύφεση και στην ανατροπή χωρίς να το αντιλαμβάνονται. Αυτό που ονομάζεται «κρίση» δεν εμφανίζεται με μιας, αλλά σταδιακά και κατά κύματα. Η λεγόμενη «Μεγάλη Κρίση» του 1929 δεν εμφανίστηκε κάποια «μαύρη Πέμπτη» του Οκτωβρίου 1929, όταν κατέρρευσε η Γουώλ Στρίτ. Επί μία σχεδόν διετία, υπήρχε η εντύπωση ότι η κρίση είχε περιοριστεί στα χρηματιστήρια. Όμως, τον Σεπτέμβριο του 1931, εξεγέρθηκαν οι ναύτες του βρετανικού στόλου στο λιμάνι Ίνβεργορντον της Σκωτίας καταγγέλλοντας την περικοπή του μισθού τους κατά 10% από τον εργατικό πρωθυπουργό Ράμσεϋ Μακντόναλτ. Η ανυπακοή ήταν πρωτοφανής στην ιστορία του βρετανικού Βασιλικού Ναυτικού. Όταν τα στρατεύματα καταστολής έφθασαν επί τόπου αντίκρισαν πλοία με κόκκινες σημαίες και το προσωπικό τους να άδει επαναστατικά άσματα, με εμφανές μίσος κατά του Βρετανού πρωθυπουργού, ο οποίος είχε διολισθήσει προς την συντηρητική πλευρά. Έπειτα από τετραήμερο καταστολής, τα πράγματα ετέθησαν υπό έλεγχο, οι υπεύθυνοι εντοπίστηκαν και οδηγήθηκαν στη φυλακή, άλλοι αποτάχθηκαν από το Ναυτικό και άλλοι απαλλάχθηκαν από κάθε διοικητική ευθύνη. Όμως, το κλίμα εμπιστοσύνης στη βρετανική ισχύ είχε καταρρεύσει: Έπειτα από μία εβδομάδα, η Βρετανία εγκατέλειψε την βάση χρυσού για την στερλίνα, αδυνατώντας ν' ανταποκριθεί στις ανειλημμένες διεθνείς υποχρεώσεις της και αυτό μετέδωσε αυτόχρονα την κρίση στον υπόλοιπο κόσμο. Ό,τι είχε αφήσει ημιτελές ο αμερικανικός προστατευτικός νόμος των γερουσιαστών Hawley και Smoot (1930), ήλθε να ολοκληρώσει η βρετανική απόφαση, βάσει της οποίας τα υπόλοιπα νομίσματα του κόσμου, μεταξύ των οποίων και το ελληνικό, διέκοψαν την σύνδεσή τους με τον χρυσό και έλαβαν την οδό της διολίσθησης.

Ακόμη και η Γερμανία του 1930 δεν έδειχνε την μελλοντική πορεία της. Ο σοσιαλιστής καγκελάριος Μπρουνίγκ εφήρμοζε στα τυφλά την πολιτική του αποπληθωρισμού, χωρίς να βλέπει τον επερχόμενο κίνδυνο. Ακόμη και το Κομμουνιστικό Κόμμα αποδεχόταν την αποπληθωριστική προτεραιότητα με σκοπό

την «διάσωση του εργατικού εισοδήματος» από τον κίνδυνο του πληθωρισμού, έστω και με τίμημα την υψηλή ανεργία. Μόνον τα εργατικά συνδικάτα είχαν αντίθετη γνώμη και απαιτούσαν «πλήρη απασχόληση», έστω και με τίμημα την διόγκωση των δημόσιων ελλειμμάτων⁶. Κι όμως, το ζήτημα της απασχόλησης απεδείχθη ο μοχλός που έφερε το εθνικό-σοσιαλιστικό κόμμα στην κυβέρνηση το 1933. Η διεθνής οικονομική κρίση είχε πλέον παίξει τον ρόλο της για την 12ετία που επρόκειτο ν' ακολουθήσει.

Οι τεκταινόμενες εξελίξεις και μετεξελίξεις στο καπιταλιστικό σύστημα με αφορμή την σημερινή ολική κρίση του, είναι εντυπωσιακές, έστω και εάν από αυτές εξ ίσου εντυπωσιακά απουσιάζουν οι παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις, που μέχρι σήμερα αλαζονικά μονοπωλούσαν την πολιτική εκπροσώπηση της κοινωνικής δυσaréσκειας. Το Ιούνιο 2008, η Νορίκο Χάμα, διευθύντρια του Ερευνητικού Ινστιτούτου Μιτσουμπίσι στο Τόκυο και καθηγήτρια στη Σχολή Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Ντοσίσα, δημοσίευσε άρθρο με τίτλο «Σύντομα το τέλος του παγκόσμιου καπιταλισμού»⁷. Σύμφωνα με την συγγραφέα, ο παγκόσμιος καπιταλισμός μετέτρεψε τον πλανήτη σε «ζούγκλα» κι αυτή με τη σειρά της αποβαίνει «παγκόσμια έρημος». Η διάχυση κινδύνων μέσω της κερδοσκοπίας, δεν τους απορρόφησε, αλλά τους πολλαπλασίασε και αυτό σήμερα ευθραυστοποιεί το συνολικό σύστημα. Κάθε καινούργια ιδέα για εξασφάλιση από κινδύνους μετατρέπεται σε «θανάσιμο δηλητήριο», που σκοτώνει ό,τι μέχρι σήμερα προβάλλετο ως επίτευγμα του καπιταλισμού: παγκοσμιοποίηση, ουσιαγκτώνεια συναίνεση, απελευθέρωση διεθνούς εμπορίου, αυτορυθμιζόμενες αγορές. Κινητήρας εξελίξεων είναι σήμερα τα αισθήματα αδικίας που διακατέχουν ευρυνόμενες μάζες ανθρώπων του πλανήτη. Τι μέλλον έχει ένα σύστημα στο οποίο ο απεριόριστος πλουτισμός μίας μειοψηφίας βασίζεται στην απεριόριστη πτώχευση της μεγάλης πλειοψηφίας; Γιγαντουπόλεις, όπως Τόκυο, Νέα Υόρκη, Σαν Πάολο κινδυνεύουν να μετατραπούν σύντομα σε ασήμαντες επαρχιακές πόλεις από την χωρίς όρια απληστία μικρών μειοψηφιών. Περισσότερη ζημία στο σύστημα προκαλούν οι επωφελούμενοι, απ' ό,τι οι ζημιούμενοι από αυτό.

Την ιδέα του τέλους του καπιταλισμού υποστηρίζει επίσης ο Αμερικανός ιστορικός Ιμμανουέλ Βάλλερσταϊν σε πρόσφατη συνέντευξή του στη γαλλική Μοντ⁸. Στην ουσία, οι ρίζες της σημερινής κρίσης βρίσκονται στις αρχές της δεκαετίας 1970-1980. Έκτοτε, η πορεία του καπιταλισμού βασίστηκε σε φούσκες που σήμερα σπάζουν, οι χρεοκοπίες πολλαπλασιάζονται, η συγκέντρωση του κεφαλαίου επεκτείνεται, όμως δεν επανέρχεται η προ 30ετίας ευστάθεια, αλλ' αντίθετα σημειώνεται ευρυνόμενο χάος και αύξουσα απώλεια ελέγχου. Δεν συγκροτείται

6. Βλ. Joseph Schumpeter, *History of Economic Analysis*, 1952.

7. Noriko Hama, "Bientôt la fin du capitalisme mondial", *Les Echos*, 25 Ιουνίου 2008.

8. Immanuel WALLERSTEIN, "Le capitalisme touche a sa fin", *Le Monde* 12-13 Οκτωβρίου 2008.

«σύστημα» με ικανότητα αναπαραγωγής. Η πρωτοτυπία της σημερινής κρίσης συνίσταται στο ότι περισσότερο από τα θύματα του καπιταλισμού, τον υποσκάπτουν οι ανταγωνιζόμενοι μεταξύ τους για την διαδοχή του. Ακόμη και οι υπερασπιστές του καπιταλισμού αναγκάζονται να καταφεύγουν σε μέτρα που αποδεικνύονται μοιραία για την σταθερότητα και το μέλλον του σημερινού «συστήματος». Όπως ακριβώς συνέβη μεταξύ 15ου και 16ου αιώνα, όταν τα μέτρα που ελάμβαναν οι φεουδάρχες για την διάσωση της φεουδαρχίας επέσπευσαν τελικά την πτώση της και την μετάβαση στον καπιταλισμό. Σήμερα, οι ορκισμένοι υπερσυντηρητικοί, νεοφιλελεύθεροι, ακόμη και αμετανόητοι σοσιαλφιλελεύθεροι, αναγκάζονται να λαμβάνουν μέτρα «διάσωσης» του συστήματος, που όμως ανοίγουν αντικειμενικά τον δρόμο για την υπέρβασή του. Όπως και η Γιαπωνέζα καθηγήτρια, ο Αμερικανός ιστορικός βλέπει τον κίνδυνο που μπορεί να προκύψει από την αυξημένη αστάθεια και το επερχόμενο χάος: Είτε ένας παγκόσμιος ολοκληρωτισμός (Νορίκο Χάμα) με αυξημένη βία και καταστολή (Βάλλερσταϊν) είτε ένα άλλο σύστημα δικαιότερο και περισσότερο αναδιανεμητικό. Φυσικά, το τι πράγματι θα προκύψει τελικά, παραμένει ζήτημα συσχετισμού των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων.

Γιατί άραγε η ευρωπαϊκή πολιτική Αριστερά εξαφανίστηκε σήμερα από κάθε ορατότητα στο πεδίο των εξελίξεων; Όπως σημειώνει η Ροσσάνα Ροσσάντα, μπροστά στην μεγαλύτερη κρίση της ιστορίας του καπιταλισμού, η πολιτική Αριστερά εμφανίζει αμήχανη σιωπή και φέρεται αγνοούμενη⁹. Το υπαινικτικό, αλλά σαφές, κατηγορητήριο της Ιταλίδας κομμουνίστριας επισημαίνει ότι για την εγκατάσταση του ιδεολογικού σκηνικού της παγκοσμιοποίησης και του νεοφιλελευθερισμού κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, η Αριστερά δεν ευθύνεται λιγότερο από τις συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις. Αυτή δεν επείστηκε, πριν από τους Ρήγκαν και Θάτσερ, από τις αρχές της δεκαετίας 1980-1990, ότι «δεν υπήρχε άλλος δρόμος εκτός των ιδιωτικοποιήσεων, ακόμη και δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών;» Αυτή δεν συγκατένευσε στην αποφορολόγηση του κεφαλαίου, κληρονομιών και περιουσιών; Αυτή δεν θεώρησε «απαράκαμπτη» την μείωση μισθών και κοινωνικών δαπανών για την υποτιθέμενη βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας; Αυτή δεν ανέλαβε έτσι την ευθύνη για την κένωση της σημερινής πολιτικής από κάθε κοινωνικό περιεχόμενο; Γιατί άραγε η Αριστερά αποσιώπησε το ότι οι νεοφιλελεύθερες απορρυθμίσεις δεν οδηγούσαν σε καινοτομίες προϊόντων, αλλά απλά και μόνον στην περαιτέρω συμπίεση μισθών και διόγκωση κερδών, ως αυτοσκοπό; Γιατί άραγε παρεσιώπησε την αναδίπλωση όλο και μεγαλύτερου μέρους των παραγωγικών κεφαλαίων προς την σφαίρα της κερδοσκοπίας και τον παρασιτισμό; Αυτή σήμερα δεν αποδέχεται την «εξυγίανση» των πιστωτικών ιδρυμάτων, των ασφαλειών, ακόμη και των διαβόητων κερδοσκοπικών ταμείων (Hedge Funds), με δημόσιο χρήμα, εις βάρος

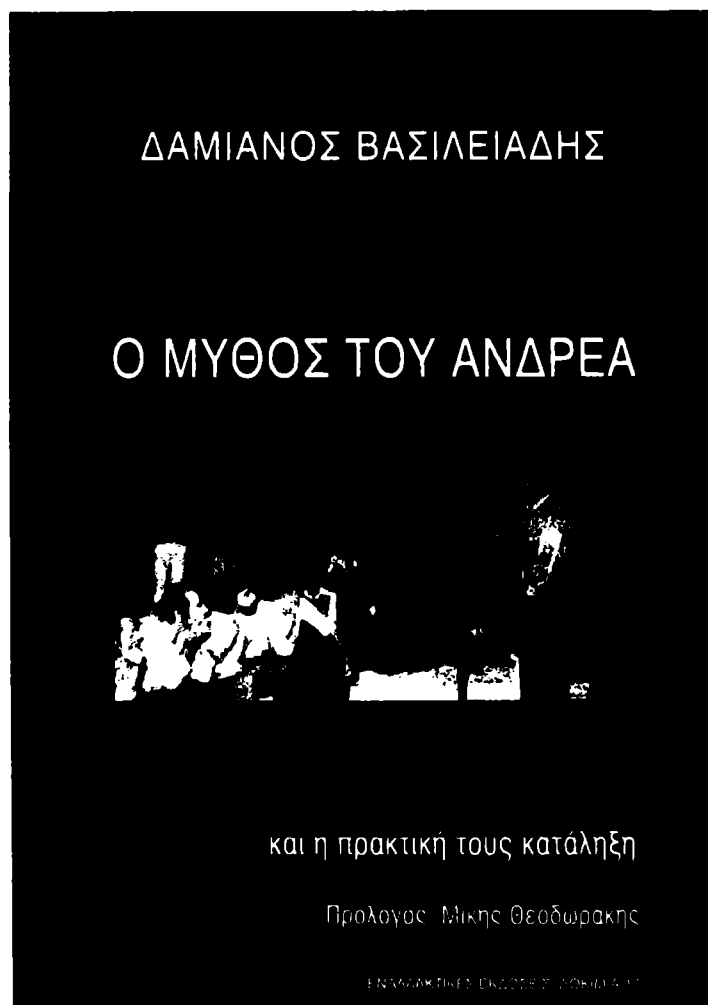
9. Rossana Rossanda, "Domande alle sinistre", Il Manifesto, 11 Οκτωβρίου 2008.

των εργαζομένων και φορολογουμένων; Αυτή σήμερα δεν είναι που ορρωδεί στην παρουσίαση εναλλακτικής πρότασης με δημόσια οικονομική παρέμβαση μεγάλης κλίμακος για την έξοδο από την ευρυνόμενη ύφεση της οικονομίας; Μόνον «ανίδεοι και κακόπιστοι» θα ισχυρίζοντο παραπειστικά ότι η κρατική παρέμβαση συνιστά «σοσιαλισμό» και επιστροφή στον «επάρατο κρατισμό». Ενώ το τι συνιστά θα εξαρτηθεί από τις μελλοντικές κοινωνικές διαπραγματεύσεις. Η Αριστερά έχασε την φωνή της στο να υποστηρίζει τουλάχιστον ευρωπαϊκές λύσεις, ανέλαβε τον κίνδυνο να εκθέτει τους απελπισμένους πολίτες στην ακροδεξιά ιδεολογική καρκινοβασία στα όρια του προστατευτισμού και του εθνικισμού.

Εάν οι επισημάνσεις της Ιταλίδας είναι βάσιμες, τότε αυτονόητα τεκμαίρεται ότι η ευρωπαϊκή πολιτική Αριστερά αποτελεί μέρος του σημερινού προβλήματος και όχι μέρος της λύσης του. Αντί να πανικοβάλλεται με την ιδέα της καπιταλιστικής ενδορήξης και υπέρβασης του ισχύοντος συστήματος, αντί να δίδει εξετάσεις συντηρητικής «υπευθυνότητας», θα ήταν τουλάχιστον κατανοητότερο να μην προβάλλει την σιωπή της ως «παρέμβαση» και να στηρίζει αδιάλειπτα την κοινωνική δυσaréσκεια, έστω και με έλλειμμα προτάσεων εξόδου από την κρίση. Άλλωστε, οι πραγματικά εναλλακτικές προτάσεις από την κοινωνία πηγάζουν, παρά από τους εκάστοτε αυτο-ανακηρυγμένους και υποθετικούς πολιτικούς εκπροσώπους της.

2017-
Η ΕΛΛΑΔΑ ΥΠΟ ΝΕΟ-ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

ΠΡΙΝ
ΚΟΟΡΜΙΑ

ΠΡΙΝ
Παγκόσμια χούνια
επιβάλλουν οι ΗΠΑ

ΠΡΙΝ
Παγκόσμια χούνια
επιβάλλουν οι ΗΠΑ

Η εθόμενη ανατολή
θα είναι
στη
λύση!

Η εφημερίδα
της ριζοσπαστικής
Αριστεράς
κάθε Κυριακή

Θέσεις

Αναλύσεις-Κριτική. Ζητήματα της πάλης των τάξεων

Κοινωνικές ανάγκες,
μάζες, εξέγερση

The big crunch.
Ο καθένας για τον
εαυτό του και ο Θεός
εναντίον όλων

Η επανάσταση
των ριζοσπαστικών
αναγκών

ΚΚΕ, εξεγέρσεις
και νομιμότητα

Η μετανάστευση
στην Ευρώπη:
Απαρτχάιντ ή
πολιτική συγκατοίκηση;

Αλτουσέρ:
Μια σκέψη στα όρια

«Γουρουνίσια μάζα»
κατά «πλήθους
χρυσών ναρκίσσων»

Ο Γ. Δ. Ζιούτος για το
«Διεθνές εργατικό
κίνημα»

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2009

ΤΕΥΧΟΣ
155
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2008

Σύγχρονη Εκπαίδευση

και η
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ
Σύγχρονη Εκπαίδευση

Αφιέρωμα: Ο επιστημονικός λόγος υπό
επιτήρηση και χειραγώγηση;

Ευρωπαϊκή λίστα ταξινόμησης επιστημονικών περιοδικών
Παιδαγωγικά Τμήματα Για τα δελτία ειδήσεων
Η Επιστήμη δέσμοι στην παραγωγή του κέρδους: Η/Υ
Βιολογία Γεωγραφία Διαπολιτισμική Εκπ-ση

Διεφθαρμένα ή
χαουικά (ελληνικά) πανεπιστήμια;

Ισοτιμία των Φύλων Ξενόγλωσση Εκπ-ση ΜΠΣ
Για τα Ναρκωτικά Ειδική Αγωγή "ΚΕΤεΣΕ"
Βιβλιοφιλία και Βιβλιοθήκη "εκδρομή" ... στον Τύπο
(4η) Για τα ηφαίστεια ΤΠΕ στο Δημοτικό Σχολείο

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ